

Štědroň, Miloš; Šlosar, Dušan

Hudební termíny ve slovníku Tomáše Rešela

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. H, Řada hudebněvědná. 1998, vol. 47, iss. H33, pp. [71]-82

ISBN 80-210-2015-6

ISSN 1212-0391

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/112054>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MILOŠ ŠTĚDRŇ — DUŠAN ŠLOSAR

HUDEBNÍ TERMÍNY VE SLOVNÍKU TOMÁŠE REŠELA

Dictionarium latino–bohemicum Tomáše Rešela (Reschelius) z roku 1560 je prvním ze systematicky pojatých abecedně řazených českých slovníků, které byly vydány tiskem. Slovník představuje nejzávažnější shrnutí slovní zásoby z doby předveleslavínské a zároveň východisko k náročné lexikografické tvorbě Veleslavínově. Jeho koncepcí spočívala v „počeštění“ slovníku Petra Dasypodia Ranfusse Dictionarium latinogermanicum et vice versa germanicolatinum z r. 1537. Slovník vycházející tedy z latinské slovní zásoby kladl před Rešela náročný úkol nacházet české ekvivalenty rozvitých latinských hesel.

Pokusíme se zde podat přehled hudebních termínů v tomto slovníku obsažených v přesvědčení, že díky zmíněné koncepci zachytil diferencovanou škálu pojmenování tohoto významového okruhu. Materiál jsme pro potřeby tohoto výkladu roztřídili do dvou skupin: (1) konkrétních pojmenování nástrojů, hráčů a jejich činností a (2) pojmenování abstraktních pojmů z oblasti hudby — u vědomí toho, že ostrou hranici mezi oběma oblastmi vést nelze. Ve snaze přiblížit čtenáři koncipování slovníku budeme přitom vycházet z výběru latinských hesel v abecedním sledu. Při hodnocení obecných významů hesel vycházíme z dosud zpracované části Slovníku středověké latiny v českých zemích¹; významy Rešelovy zařazujeme za ně a označujeme slovem „zde“.

Výčet všech uvedených hudebních termínů byl konfrontován s výskytem latinské podoby v reprezentativní slovníkové encyklopedii Michaela Praetoria Syntagma musicum I, II, III z let 1615–1619 podle faksimilového vydání Wilibalda Gurlitta (Bärenreiter Verlag, Kassel-Basel-London 1986) — dále jen S I, II, III.

Michael Praetorius a jeho Syntagma musicum nám poslouží k srovnání výskytu latinské hudební terminologie a jejích českých protějšků. V této reprezentativní raněbarokní latinsko–německo–italsko–francouzsko–anglické encyklopedii nacházíme i bohemika. Za všechna připomínáme z Indexu tomi primi z litery Z: „*Zischa Husitarum Dux jussit post mortem ex pelle sua Tympanum*

¹ Slovník středověké latiny v českých zemích, Academia, Praha 1977–

facere.“ (Jeden z důkazů českého průniku do evropské hudby z přelomu 16. a 17. století!)

Specifické situace komentujeme, pokud se domníváme, že tyto komentáře postihují zvláštní funkci termínu v českém prostředí a obohacují tak dějiny pojmu a termínu.

(1)

- Avena* — původní význam „oves“, přenesený „píšťalka“.
Barbitus — „loutna“, zde „veliká loutna“. S I, S II
Bombus — pův. „hluboký zvuk“, také „prdění“, zde „zvuk puzounuo“.
Buccina — obecně „kovový roh“, zde „šalmaj“, „tak řečené píšťalky“ a konečně nově doložený termín „cink“. S I, S II, S III
Buccino — obecně „troubím“, zde „pískám na cink“.
Buccinator — zde „pištěc na cink nebo šalmaj“. S I
Buccinum — zde „zvuk cinku nebo šalmaje“.
Campana — „zvon“. S I, S II
Campanula — „zvonec“, „zvonček“. S I
Calamus — obecně „rákos“ i „hudební nástroj z rákosu“, zde „tenká třtina, z kteréžto píšťaly a peří k psaní dělají se“.
Cano — obecně „zpívat, hrát, znít“, zde *cano fidibus* „hudu na husle neb smyčec“, *cano tuba* „troubím po trubačsku“, *canere bellicum, c. classicum* „zhuoru k bitvě troubiti“, „lermo bítí“, *canere receptui* „k přestání od bitvy neb k odtažení troubiti“.
Canor — obecně „zvuk“, „hlas“, „zpěv“, zde „libé znění“.
Canorus — zde „zvučný“.
Cantor — „zpěvák“. S I
Cantio, cantus — „zpívání“. S I
Cantico, cantillo — zde „ochotně a často zpívám“.
Canticum, cantiuacula — zde „pěkné slavné zpívání“. S I
Accino — zde „prozpěvuji“.
Concino — zde „spolu s jinými zpívám“.
Concentus — zde „společné zpívání“, „pozorné prozpěvování“. S I
Praecino — zde „předzpěvuji“, „napřed zpívám“.
Succino — zde „nížce zpívám“, „polouhlasím zpívám“.
Decanto — obecně „odzpívat“, „dozpívat“, zde „prozpěvuji“.
Chelys — obecně „lyra“, zde „loutna“, „housle“. S II
Chelius — zde „hudec“ a nově doložený termín „gajgýť“.
Cithara — obecně „strunný hudební nástroj, housle, loutna“, zde nově doložený termín „harfa“. S I, S II, S III
Citharista — hráč na strunný hudební nástroj; výrobce takových nástrojů; zde „hráč na harfu“.
Citharoedus — hráč na strunný hudební nástroj; zde „hráč na harfu“. S I
Citharistria — zde „hráčka na harfu“.
Citharedicus — zde adjektivum ve významu „co takovému harfěři náleží“.
Citharizo — „hrají na strunný hudební nástroj“, zde „hudu na harfu“.

- Clango — obecně „znít, křičet, troubit, zpívat“, zde „zvuk vydávám s pozorným neb hřmotným hlasem“ a užší význam „troubím“.
- Clangor — obecně „zvuk“, „křik“, „hlahol polnice“, zde „zvuk trouby a husí neb jiných hřmotných věcí“.
- Classici (nom. pl.) — zde „vojenští trubači“.
- Concha — zde „trouba, etiam pro buccina vel tuba“, tedy termín širokého významu. S I
- Cornu — obecně „polní roh, píšťala“, zde „roh“. S I, S III
- Cornicen — zde „kdo na roh troubí“.
- Crepeo — obecně „chřestit“, zde „zvučně chřestím“.
- Crepito — zde „velmi chřestím“.
- Crepitaculum — „chřestačka“, zde „chřestačka“, „škrkačka“, „příprava, na kterou se chřesce neb škrká“. S II
- Crepitus — zde „chřest, chřestění, hřmot, jekot“.
- Increpeo — zde „třeskám, chřestím“.
- Crepundia — obecně „chrastítko“, zde „dětinské hříčky, kteréž chřestí a břenčí jako koralové páteřové, vlčí zuby, zvonečkové, chřestáčky a jiní troštové“.
- Crotalum — zde „chřestačka neb příprava Egyptských, kterouž v chrámech hřmot strojí a chřestají“. S I
- Cucubo — zde „houkám jako noční sova“.
- Cymbalum — obecně „bicí hudební nástroj“, „zvonková hra“, také „strunný hudební nástroj, kobos“, zde „cymbál“, „zvonček“. S I
- Cymbalista — zde „kdo na cymbál tepe“.
- Decachordum — zde „loutna neb sic hudební nástroj o desíti strunách“. S I
- Enneaphthongus — zde „co devět hlasuov má“.
- Fides — obecně „struna“ i „strunný hudební nástroj“, zde „struna“, „loutna“, „harfa“. S I, S II
- Fidicula — obecně „strunný hudební nástroj“, zde „husličky“. S III
- Fidibus canere — zde „houstí“, „na strunách hrátí“.
- Fidicen — obecně „hráč na strunný nástroj“, zde „hudec“.
- Fidicina — zde „hudečnice“, „hudakyně“.
- Fistula — obecně „Panova flétna, píšťalka“, zde „píšťala“, „vrtaná trouba“. S I, S II
- Fistulo — obecně „hrát na Panovu flétnu“, zde široký význam „pískám“.
- Fistulator — obecně „hráč na Panovu flétnu“, zde „pištěc“, „trubač“.
- Focale — zde „uvazek okolo hrdla, kterýmž sobě někdo dobře hlas dělá“.
- Ludo cythara — zde „hrám na harfu“.
- Lyra — zde „kolovratec hudební“. S I, S II
- Lyricus — zde „co k kolovratci náleží“.
- Lyricen — zde „kolovratní hudec“.
- Lyristes — zde „kolovratní hudec“.
- Monochordum — zde „hudební nástroj o jedné toliko struně, jehožto všechny strany jednostajné sou“. S I, S II, S III
- Nablum (nablium) — zde „příprava hudební o desíti strunách, čtverhraná formy“. S I

- Organum — zde „příprava hudební, varhany“. S I, S II, S III
 Organarius — zde „kdo nástroje hudební dělá“.
 Pecten — zde „čím hudební struny bejvají zpravovány a zpořádány“, „smyčec“.
 S I, S III
 Pectere citharam — zde „harfu zpravit“.
 Plectrum — zde „dřevěný hřeben při húslech, neb čím na loutnu hrají a zpravují,
 smyčec“. S I
 Psallo — obecně „hrát na strunný nástroj“, zde „zpívám“. S I
 Psalmus — zde „zpívání“. S I, S III
 Psaltes — zde „zpěvák“.
 Psalteria — zde „zpěvkyně“.
 Psalterium — zde „čtverostranný hudební nástroj o deseti strunách“. S I, S II
 Sambuca — zde „nástroj hudebný trojhraný“.
 Sambucina — „kdo na takovém nástroji hude“.
 Syrinx — „třtinová píšťala“, zde „píšťala“, „trouba“.
 Thymelici — zde „kteříž v divacích hrách tancují, zpívají neb na nástrojích hu-
 debních hrají“.
 Tibia — zde „píšťala“. S I, S II, S III
 Tibiam inflare — „pískati“. S I
 Tibialis — zde „co k pískání náleží“.
 Tibicen — zde „pištěc“. S I
 Tibicina — zde „pískačka“. S I
 Timotheus — zde „znamenitý pištěc, hudec...“. S I
 Tuba — obecně „trubka“, „polnice“, zde „trouba rohová, neb hliněná trouba“,
 „javorové i hlohové trouby“. S I
 Tuba ductilis — zde „měděnná trouba“. S I, S III
 Tubicen, corneae tubicen — zde „trubač“. S I
 „Tarantara!“ — zde „hlas trouby“.
 Vocem deducere — zde „hlas z tenka vypouštět“.

Fakt, že řada latinských termínů byla ve slovníku vyložena opisem, ukazuje na částečnou nerozvitost české terminologie v polovině 16. století, vedle toho ovšem i na tendenci nevytvářet ke všem latinským termínům specifické české protějšky, protože naději na uzuálnost měly v této době i termíny v původním latinském znění.

Existující české termíny z těchto okruhů mají následující přiřazení k termínům latinským:

cink	buccina S I, S II, S III
cymbál	cymbalum S I
gajgýř	chelius
harfa	fides S I, S II, cithara S I, S II, S III
harfěř	citharista
housle	chelys S II
housti	fidibus canere S I

hráti na strunách	fidibus canere S I
hráti na harfu	cythara ludere
housti	fidibus canere S I
hudakyně	fidicina
hudec	fidicen, chelys S II
hudec kolovratní	lyricen, lyristes
hudečnice	fidicina
husličky	fidicula S III
chřest, chřestění	crepitus
chřestačka	crepitaculum S II, crotalum S I
chřestiti	increpare
kolovratec hudební	lyra S I, S II
loutna	fides S I, S II, chelys S II, decachordum S I
loutna veliká	barbitus S I, S II
pískati	fistulare, inflare tibiae S I
pískati na cink	buccinare
písačka	tibicina S I
pištěc	tibicen S I, fistulator
p. na cink neb šalmaj	buccinator S I
píšťala	tibia S I, S II, S III, fistula S I, S II, syrinx
píšťala tak řečená	buccina S I, S II, S III
prozpěvovati	accinere, decantare
předzpěvovati	praecinere
roh	cornu S I, S III
smyčec	pecten S I, S III, plectrum S I
struna	fides S I, S II
šalmaj	buccina S I, S II, S III
škrkačka	crepitaculum S II
trouba	concha S I, syrinx
trouba hliněná	tuba S I
trouba hlohová	tuba S I
trouba javorová	tuba
trouba měděnná	tuba S I, S III
trouba rohová	tuba S I
trouba vrtaná	fistula S I, S III
troubit	clangere
troubit po trubačsku	tuba canere
trubač	corneae tubicen S I, fistulator
trubači vojenští	classici
třeskati	increpare
varhany	organum S I, S II, S III
zpěvák	cantor S I, psaltes
zpěvkyně	psalteria
zpívání	cantus, cantio S I
zpívání společné	concentus

zvon	campana S I, S II
zvonček	campanula S I, cymbalum S I
zvonec	campanula S I
zvuk cinku	buccinum
zvuk šalmaje	buccinum
zvuk puzounu	bombus, bombyx S III
zvučný	canorus

Specifika

Barbitus — latinské označení řeckého původu (barbiton) mohlo inspirovat falzátory Rukopisu Královédvorského. Josef Jungmann ve Slovníku česko-německém, díle V. uvádí: varyto (varito) „nástroj hudebný starých Čechův [cf. βαρβιτον = mnohostrunný nástroj, jako lyra, za níž se i někdy klade]“ s dokladem z Rukopisu Královédvorského. Ještě Riegrův Slovník naučný v díle I. přináší heslo *varyto* v hesle Václava Zeleného Barbiton jako „nástroj hudební starořecký, i u řím. básníků připomínaný, o 7 strunách, větší než lyra, jehož vynalezení se Anakreontovi připisovalo. Slovanská forma slova toho varyto vyskytuje se v Kralovédvorském rukopise, po kterémž ji i novější čeští básníci zhusta užívají; Vinařický nazval sbírku svých líbezných básniček Varyto a lyra.“ Antonín Vašek ve svém spise Filologický důkaz...² napsal: „Kdo vymyslel Lumíra, proč by mu také nepřidal hudebního nástroje. A ježto z řecké chrestomatie znal βαρβιτον, utvořil si z něho varyto.“ (str. 38). Tím vyjádřil skutečnost, že pojmenování *varyto* v básni Zábój je stejně podezřelé, jako je svým způsobem tvoření ve staré češtině nemožné jméno *Lumír* (str. 44). Zachycení vývoje označení *varyto* viz ve studii M. Štědroňe Hudba v časopise Krok (1821–1840)³ a v hesle *varyto* ve Slovníku české hudební kultury⁴, str. 985.

Název *classici* ve významu „vojenští trubači“ se od Rešela v českých a moravských pramenech uchovává až do druhé poloviny 18. století. Trubači jako uživatelé polnice (rozlišení polní trouba — lesní trouba v českém obrození viz M. Štědroň: Einige Bemerkungen zur Entstehung der Bezeichnung LESNÍ ROH (WALDHORN) in der tschechischen Musik in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts⁵) a jejich nástroj jsou připomenuti např. ve 12. sloce písni Cantilena pro Bacchanalibus ze zpěvníku Cantilena diversae pro distractione animi adhibendae⁶:

2 A. Vašek: Filologický důkaz, že Rukopis Kralovédvorský a Zelenohorský, též zlomek evangelia sv. Jana jsou podvržené díla Václava Hanky. Brno 1879.

3 M. Štědroň: Hudba v časopise Krok (1821–1840). SPFFBU, H 10, 1975, s. 19–34.

4 J. Fukač, J. Vysloužil — P. Macek (eds.): Slovník české hudební kultury. Editio Supraphon, Praha 1997.

5 M. Štědroň: Einige Bemerkungen zur Entstehung der Bezeichnung LESNÍ ROH (WALDHORN) in der tschechischen Musik in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. In: J. Trojan (ed.): Das Waldhorn in der Geschichte und Gegenwart der tschechischen Musik. Česká hudební společnost, Praha 1983, str. 123–127.

6 M. Štědroň a j. (eds.): Cantilena diversae pro distractione animi adhibendae. Opus mu-

*Dat sonum musica,
tonum dat classica,
fides, tubae, cum basso
sunt gratae cordi lasso.
Dat robur musica.*

K vývoji označení a k jeho funkci srovnej B. Štědroň: Zemští trubači a tympanisté v Brně⁷; B. Štědroň, Společenské úkoly hudby v 18. století⁸; Z. Culka: Pražské prameny k historii polních trubačů a tympanistů⁹; Z. Culka: K historii turněů, polních trubačů a tympanistů na Moravě¹⁰.

Lyricus, lyricen, lyrista — tři podoby konatelského jména, které přetrvalo v různých modifikacích od Rešela až do Jungmannovy doby. Ještě v časopise Krok, roč. 1 (1821–1823) se v zajímavém anonymním dokumentu Povzbuzení k sepsání pragmatické dějoprawy o hudbě v Čechách uvádí v odstavci m) jakýsi tehdejší oddíl populární a zábavné hudby jako „hudebnolyrické titěrky nebo šašky: lyranti a písničkáři“¹¹. Slovo *lyrant*, jež přináší citované Povzbuzení..., již neuvádí Slovník česko–německý Josefa Jungmanna (díl II, K–O, Praha 1836), kde je pouze *lyrista* (přejetí z polského slovníku Lindeho) s německými protějšky *der Leiermann, Leierer*. Tamtéž na str. 107 najdeme ještě slovakismus *kolovrat* „nástroj hudebný, lyra, die Leier, Laute“ (!) s doklady od Palkoviče a Bernoláka a heslo *kolovratec* „nástroj hudební, dem. sub. kolovrat, lyra, Leier“ s dokladem z Aquilina–Vodňanského „kdo hude na kolovratec, lyricen“, dále sloveso *kolovratiti* „na kolovratu hráti“ doložené u Bernoláka, adjektivum *kolovratní* s citací Rešela *kolovratní hudec*, *lyricen*, *Leiermann* a synonymum *kolovratník* „kolovratní hudec, lyricen, Leierer“.

Rešelovo užití termínu *organum* s českým ekvivalentem „příprava hudební, varhany“ svědčí o tom, že si byl lexikograf zřejmě vědom toho, že řecké slovo *organon* fungovalo především jako označení nástrojů, v hudební oblasti tedy nástrojů hudebních. Výstižně tuto situaci charakterizuje Martin Vogel ve studii *Zum Ursprung der Mehrstimmigkeit*¹², kde se též cituje obšírnější výrok Aurelia

sicum, Brno 1992, str. 27–29.

- 7 B. Štědroň: Zemští trubači a tympanisté v Brně. Vlastivědný věstník moravský, 7, 1952, str. 122 n.
- 8 B. Štědroň: Společenské úkoly hudby v 18. století. Časopis Matice moravské, 49, 1950, str. 300 n.
- 9 Z. Culka: Pražské prameny k historii polních trubačů a tympanistů. Hudební věda, 13, 1976, č. 4, str. 362 n.; 14, 1977, č. 1, str. 72 n.
- 10 Z. Culka: K historii turněů, polních trubačů a tympanistů na Moravě. Hudební věda, 15, 1978, č. 1, str. 69 n.
- 11 M. Štědroň: Hudba v časopise Krok (1821–1840). SPFFBU, H 10, 1975, s. 19–34, cit. pasáž na str. 25.
- 12 M. Vogel: *Zum Ursprung der Mehrstimmigkeit*. Kirchenmusikalisches Jahrbuch, herausgegeben vom Allgemeinen Cäcilien-Verband für die Länder der deutschen Sprache (in Verbindung mit der Görresgesellschaft), ed. Karl Gustav Fellerer, 49, 1965, s. 57.

Augustina, který připomínáme: „...Augustin, enarr. in Psalm. 150,7: „Laudate eum in chordis et organo“. Chordas habet et psalterium et cithara, quae superius commemorata sunt. Organum autem generale nomen est omnium vasorum musicorum; quamvis iam obtinuerit consuetudo, ut organa proprie dicantur ea quae inflantur follibus: quod genus significatum hic esse non arbitror.“ Srovnej též K. Svoboda: Estetika svatého Augustina a její zdroje.¹³

Jeden z proslulých „onomatopoických“ výroků týkajících se zvuku hudebních nástrojů přebírá i Rešel jako „*tarantara* — hlas trouby“. Východiskem k této podobě je nepochybně po celá staletí přejímaný (a také komolený) citát z Quinta Ennia (239–169 př. Kr.) *At tuba terribili tonitu taratantara dixit* (Ennius, *Annales*, fragmentum). — J. Kvičala ve svém obšírném hesle Ennius Quintus v *Ottově slovníku naučném* (8. díl, Praha 1894, str. 626–629) cituje tento výrok s komentářem: „...Zvuk trouby napodobil veršem: *At tuba terribili sonitu taratantara dixit...*“ Kolísání *tonitu X sonitu* nelze jednoznačně rozhodnout, i když Ennius často tíhl k aliteracím, jak tamtéž dokládá Kvičala: „... O Tite tute Tati tanta tyranne tulisti...“ (*Annales*, I, 76). — K. Svoboda v monografii *Antika a česká vzdělanost od obrození do první války světové*¹⁴ upozorňuje na str. 189 na využití tohoto výroku v časoměrném idylickém eposu Svatopluka Čecha, kde farář na několika místech vkládá do své řeči celé latinské hexametry jako Enniův „*At tuba terribili sonitu: tara tantara! dixit...*“. — Rešel tedy navazoval na velkou tradici tohoto výroku v různých podobách. Enniův onomatopoický výrok je dokladem nejméně dvoutisícileté tradice charakteristického zvuku nátrubkových nástrojů.

(2)

V rozboru abstraktní složky terminologie postupujeme obdobným způsobem.

Absonus — obecně „disharmonický“, zde „nezvučný“.

Accipio — obecně „doslechnout se“, zde „slyším“.

Altisonus — obecně „vysokým hlasem znějící“, zde „vysokozvučný“.

Audio — „slyším“.

Auditus — „sluch“.

Aurem accomodare — zde „poslechnouti, poslouchati, pozorovati“.

Aures consulere — zde „poslouchati, dobře-li zní“.

Camoenae — zde „bohyně zpívání“.

Carmen — zde „skládání, kteréž se zpívati může“.

Carmen samatorium — zde „frejčířská píseň, frejčířské skládání“.

Carmen genethliacon — zde „zpívání veselé při narození“.

Carmen extemporale — zde „kvapné neb nerozmyslné skládání, kteréž nerozmyslně neb kvapně skládáno bývá“.

¹³ K. Svoboda: Estetika svatého Augustina a její zdroje. Aurelius Augustinus: O pořádku. O učitelí. Seminář estetiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 1996.

¹⁴ K. Svoboda: Antika a česká vzdělanost od obrození do první války světové. Nakladatelství ČSAV, Praha 1957.

- Carmen lyricum** — zde „skládání neb veršové, kteříž se mohou k kolovratci zpívati“. S I
- Diapason** — zde „srovnání hlasuov in octava“. S I
- Diapente** — zde „srovnání hlasuov in quinta“.
- Diatessaron** — zde „co v kvartách s jinými hlasy spolu zní“.
- Dis diapason** — zde „kde dvě oktávy od sebe sou“.
- Diaphonia** — obecně „nesouzvuk“, zde „nesvornost, nerovné znění v hlasích“.
- Diapsalma** — obecně „přestávka při zpěvu“, zde „popřestání neb zastavení v zpívání s vzdycháním učiněné“.
- Discrepo** — obecně „různě znít“, zde „jináč zním“.
- Discrepantia** — zde „nerovná hlasitost“.
- Elegia** — obecně „nařikavá báseň“, zde „smutná píseň“. S I
- Elegiacus** — obecně „truchlivý“, zde „píseň k smutku sloužící“.
- Epicedium** — obecně „smuteční píseň, báseň“, zde „zpívání nebo kvílení při těle mrtvém, kteréž se ku poctivosti jemu zpívá“. S I
- Epinicion** — obecně „slavnost vítězství“, zde „svátek neb zpívání pro obdržení vítězství neb odplata za vítězství“. S I
- Epiphonema** — zde „pozdvížení hlasu“. S III
- Epithalamium** — obecně „svatební píseň“, zde „píseň o ženichovi a nevěstě, svatební píseň“.
- Harmonia** — obecně „soulad“, „souhlas“, zde „srovnání hlasův“, „jednohlasnost“, „libé znění“. S I, S II
- Ludus** — „hra“. S I
- Ludus musicus** — zde „škola zpívání a hudby“. S I
- Lusor** — zde „hráč“.
- Colludo** — zde „spolu hrám“.
- Collusor** — zde „spolu hráč“.
- Praeludo** — zde „napřed hrám“.
- Praeludium** — zde „napřed zpívání před pravým počátkem písně“. S III
- Modus** — zde „nota neb zvuk některé písně“. S I, S III
- Modulus** — zde „znění neb způsob zpívání“.
- Modulor** — obecně „dávat takt“, zde „zpívám“.
- Monodia** — zde „samotné zpívání“, „tužebné nařikání“. S I
- Musa** — zde „zpívání“, „skládání“. S I, S III
- Musica** — zde „umění zpěvacké“. S I, S II, S III
- Musicus** — zde „učený v zpívání“. S I
- Naenia** — obecně „pohřební píseň“, zde „smutné zpívání, kvílení, žalostivé nařikání“; obecně také „píseň vůbec“, zde „všeliká nezpuosobná daremná řeč neb píseň“. S I
- Ovo** — zde „ukazují radost s plésáním neb zpíváním“.
- Paeon** — obecně „vítězná píseň, chvalozpěv na počest boha“, zde „píseň chvály bohu Apollinovi“. S I
- Paegnium** — zde „žertovní neb kunštovní hra, směšné kratochvilné skladání“.
- Pango carmen** — obecně „skládat písně“, zde „píseň neb verš v hromadu složití“.
- Sono** — obecně „zvučet, znít“, zde „zním, zvučím, břenčím“.

Adsono — obecně „přizvukovat“, zde „srovnávám se v zvuku“.

Consono — obecně „souzvučet“, zde „spolu zvučím, spolu znám v hlasu“, „jednotejně zvučím“.

Consonantia — zde „rovné spolu znění“, „jednostajnost hlasuov“. S II, S III

Dissono — obecně „nelibě znít“, zde „nedobře znám“.

Dissonus — obecně „různohlasý“, „nesouladný“, „nelibě znějící“, zde „nezvučný“, „nerovného zvuku“, „nerovného znění“.

Dissonantia — zde „nerovné znění“. S III

Insono — obecně „zaznít“, zde „velmi zvučím“.

Persono — obecně „rozléhat se“, zde „naskrze znám“, „dokonale znám“.

Resono — obecně „rozezvučet“, „ozývat se ozvěnou“, zde „zase zvučím“, „zase hlas obrážím“. S II

Sonus — zde „zvuk, hlas, znění“.

Sonorus — zde „zvučný“.

Sonoritas — zde „zvučnost“, „znění pozorného hlasu“.

Altisonus — zde „vysokozvučný“.

Symphonia — obecně „harmonická hudba“, zde „pořádné spolu znění, neb hlasuov společné srovnání“. S I, S II, S III

Tenor — obecně „nepřetržitý průběh“, zde „znění“, „pořádná zvučnost“. S II, S III

Thalassio — zde „svatební píseň u Římanův“, „nevěstské zpívání“.

Threnos — zde „zpívání pohřební“. S I

Tonus — zde „znění“, „zvuk“. S II

Vox — obecně „hlas“, „zpěv“, zde „hlas“, „znění“. S I

Vox acuta — obecně „ostrý hlas“, zde „vostrý hlas“, „vysoký hlas“, „tenký hlas“.

Vox arguta — zde „bystrý hlas“, „pozorný hlas“, „tenký hlas“, „vysoký hlas“.

Vox assa — zde „samý hlas, bez jiných nástrojov a hlasuov hudebních“.

Vox mollis — obecně „jemný hlas“, zde „tenkej, lahodný hlas“.

Vocula — zde „hlásek“.

Vocalis — obecně „krásnohlasý“, zde „zvučný“.

Vocalitas — zde „hlasitost“.

České termíny (nebo pojmenování jim blížká) z tohoto významového okruhu mají tyto latinské ekvivalenty:

břenčeti	sonare
hlas	sonus
hlas bystrý	vox arguta
hlas lahodný	vox mollis
hlas ostrý	vox acuta
hlas pozorný	vox arguta
hlas tenký	vox arguta
hlas tenký	vox mollis
hlas vysoký	vox acuta

hlas vysoký	vox arguta
hlasu pozdvižení	epiphonema S III
hlasův srovnání	harmonia S I, S II
hlasitost	vocalitas
hra	ludus S I
hráč	lusor
jednohlasnost	harmonia S I, S II
nezvučný	absonus
nezvučný	dissonus
píseň frejříšská	carmen amatorium
píseň chvály	paeon S I
píseň smutná	elegia S I
píseň svatební	epithalamium
poslouchati	aurem accomodare
sluch	auditus
slyšeti	audire
slyšeti	accipere
spoluhráč	collusor
umění zpěvacké	musica S I, S II, S III
vysokozvučný	altisonus
znění	sonus
znění	tenor S II, S III
znění	tonus S II
znění libé	harmonia S I, S II
zníti	sonare
zníti jinak	discrepare
zpívati	psallere S I
zpívati	modulari S I
zpívání	psalmus S I, S III
zpívání nevěstské	thalassio
zpívání pohřební	threnos
zpuosob zpívání	modulus
zvučeti	sonare
zvučnost	sonoritas
zvučný	sonorus
zvučný	vocalis S III
zvuk	sonus
zvuk	tonus S II

Je zřejmé, že v abstraktních významových okruzích je proces terminologizace daleko méně pokročilý než u konkrétních. Ve většině případů tu českými protějšky latinských termínů jsou vysvětlující opisy. Poměrně častá je tu ještě nejednoznačnost pojmenování: např. *znění* je ekvivalent latinských termínů *sonus*, *tenor* a *tonus*; *nezvučný* je *dissonus* i *absonus*; latinské pojmenování (*vox*) *arguta* má české ekvivalety (*hlas*) *bystrý*, *pozorný* a *tenký* apod. Na druhé straně je zřejmé,

že se pojmenování *zníti a znění, zvuk, zvučeti, zvučný, nezvučný, vysokozvučný...* terminologizují; dosvědčují to i početnější deriváty od kdysi slovotvorně osamocených základů *zvnieti a zvuk*.

Dictionarium latino-bohemicum Tomáše Rešela jsme touto studií připojili k řadě sond z české hudební terminologie. Pramen lze považovat za významný protějšek a doplněk hudební terminologie z okruhu Jana Blahoslava.

MUSIKTERMINI IM WÖRTERBUCH VON TOMÁŠ REŠEL (RESCHELIUS)

Im Artikel werden Musiktermini behandelt, die im Rešels Dictionarium latino-bohemicum vom Jahre 1560 enthalten sind. Das Material wird in zwei Gruppen geteilt, und zwar (1) konkrete Benennungen von Instrumenten, Spieler und ihren Tätigkeiten, (2) Benennungen der abstrakten Begriffe vom Bereich der Musik. Die Termini beider Gruppen wurden mit dem Material der Enzyklopädie Syntagma musicum I, II, III (1615–1619) von Michael Praetorius konfrontiert. Einige spezifischen Termini wurden ausführlicher behandelt, soweit die Kommentare eine eigentümliche Funktion der Benennungen im tschechischen Milieu erfassen und so die Geschichte des Begriffes und/oder des Termins ergänzen könnten. — Es wird allgemein festgestellt, dass die tschechische Musikterminologie in der Hälfte des 16. Jahrhunderts besonders in ihren abstrakten Bestandteilen noch wenig entwickelt ist, unter anderem auch deswegen, weil die lateinischen Benennungen in der humanistischen Epoche im breiten Gebrauch waren. Jedoch ist der Prozess der Bildung von tschechischen Termini deutlich spürbar.